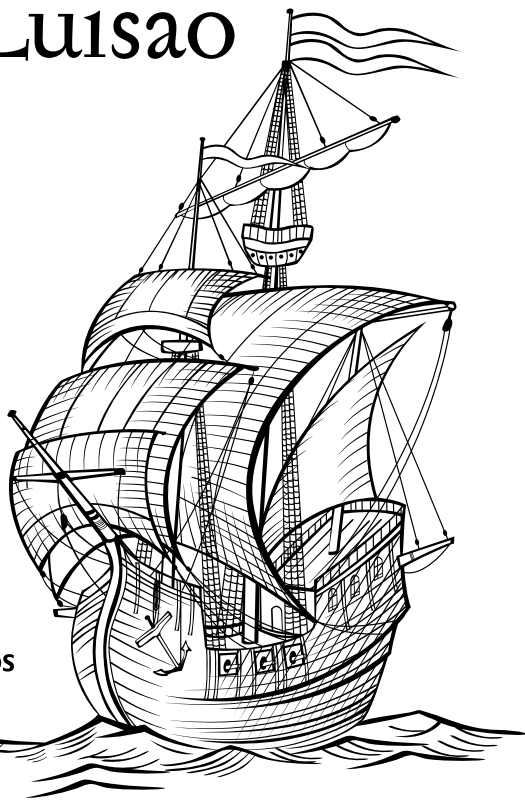


DE ODYSSEE VAN PEDRO EN LUISÃO

Joris
Tulkens

Historische roman

De Odyssee van Pedro en Luisão



DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

Voor Patricia do Couto.

In dit verhaal zullen de wonderlijke avonturen van de nazaten van Moshe ben Menassah de lezer tot vermaak dienen, de jeugd tot lering strekken en de filosoof bevestigen in zijn cynisme ten aanzien van de menselijke soort.

**Edict-generaal over de uitwijzing van de joden
uit Spanje, uitgevaardigd door de Katholieke Koningen
op 31 maart 1492**

In onze koninkrijken leven vele christenen die van ons katholieke geloof afwijken en vreemde rituelen in ere houden. De oorzaak daarvan ligt in de omgang van die christenen met de joden. In 1480 al hebben wij, de Katholieke Koningen, samen met de Cortes van Toledo de opdracht gegeven joden af te zonderen in strikte woongebieden. Ook stelden wij de inquisitie in. In twaalf jaar tijd hebben de rechters vele schuldigen een gerechtvaardigde straf opgelegd. Het rapport dat de inquisiteurs ons nu hebben voorgelegd zegt evenwel onomwonden dat vele joden de christenen nog steeds tot hun verdoemde geloof proberen over te halen. Ze geven zich de grootste moeite om hen en hun kinderen te verleiden door hun joodse gebedenboeken in de hand te drukken, door hun te vertellen over de vastendagen, door hun met Pasen ongezuurd brood te verschaffen, door hun te zeggen welke spijzen ze mogen gebruiken en welke niet, kortom, ze proberen de zwakke christenen tot de wet van Mozes te bekeren. Als gevolg van dat alles wordt ons katholieke geloof ondermijnd en vernederd.

Wij, de Katholieke Koningen, zijn al een tijd geleden tot het besluit gekomen iedere omgang tussen christenen en joden te verbieden. Maar om dat te bereiken is er slechts één mogelijkheid: de verdrijving van de joden uit onze gewesten. Oorspronkelijk hadden we daarbij alleen Andalusië op het oog omdat de schade daar het grootst is. Maar noch deze maatregelen, noch de talloze vonnissen die werden uitgesproken tegen joden die het katholieke geloof

ondermijnen, bleken voldoende om het kwaad uit te roeien. Om die reden hebben we nu besloten alle joodse ingezetenen van beiderlei kunne voor altijd over de grenzen van onze koninkrijken te zetten. We zeggen en bepalen dus dat alle joden zonder onderscheid van geslacht of leeftijd, samen met hun zonen en dochters, niet later dan eind juli van het gezegende jaar 1492 onze koninklijke bezittingen en heerlijkheden dienen te verlaten en dat ze het niet moeten wagen dit land ooit weer te betreden. Mochten ze dat bevel niet in acht nemen en mochten ze binnen ons machtsbereik worden opgepakt, dan zullen ze zonder gerechtelijke procedure met de dood en met confiscatie van hun goederen worden bestraft. Dezelfde straffen zijn van toepassing op hen die na de laatste dag van juli de euvele moed hebben openlijk of in het geheim een jood of een jodin te helpen of onderdak te verschaffen.

Om het de joden mogelijk te maken binnen de vastgelegde termijn hun zaken af te handelen, garanderen wij hun koninklijke bescherming, evenals de zekerheid van leven en bezit. In de hun toegezegde periode hebben ze de mogelijkheid zowel roerende als onroerende goederen naar believen te verkopen, in te ruilen of weg te geven. Wij staan hun bovendien toe hun bezittingen over land of over zee uit onze koninkrijken uit te voeren, met uitzondering van goud, zilver, gemunt geld en andere onder het exportverbod vallende voorwerpen.

Zo is bepaald en vastgelegd door

de Katholieke Koningen Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië

Hoofdstuk I

1

AD 1628. Zuster Hildebrandt, moeder-overste van de Hasseltse grauwezusters, laat de brief zakken en richt haar ogen op de jonge vrouw die met neergeslagen ogen voor haar zit. De vrouw draagt een lang vaalbruin kleed van bescheiden snit. Geen gerafelde mouwen, geen armoedige sjaal, maar ook geen opvallende versieringen of modieuze strikjes: het meisje lijkt van goede afkomst, maar heeft in haar jeugd bescheidenheid geleerd. Volgens de poortzuster is ze hier moederziel alleen aangekomen. Dat is opmerkelijk, want weinig reizigers komen de lange reis van Amsterdam naar Hasselt ongeschonden door, en dan zeker niet vrouwen die alleen op weg zijn.

Morena, zoals ze volgens de bijgevoegde brief heet, is ondanks haar eenvoudige aankleding geen alledaagse verschijning. Ze heeft een grote mond, een hoog voorhoofd, een brede neus en grijsgroene pupillen, waarin moeder-overste leed ontwaart, naast heimwee en eenzaamheid, dat alles gemaskeerd door een broze laag filosofische gelatenheid. Morena's haren zitten onder een alledaagse hoofddoek, die evenwel niet strak om haar hoofd zit. Vermoedelijk draagt ze er vlechten onder, lange vlechten die als een krans om haar hoofd zijn gelegd. Maar het opvallendste aan Morena is toch dat ze zwart is. Niet zwart in de betekenis van vuil, maar zwart zoals Ethiopiërs zwart zijn.

Zuster Hildebrandt neemt de brief weer ter hand en bekijkt de handtekening onderaan. Het is onmiskenbaar dezelfde als die van de handelaar die vele jaren geleden contact heeft gehad met het Diestse moederhuis en met wie ze geregeld correspondeert. Zijn medewerker koopt in de omgeving van Hasselt graan op en brengt het via Antwerpen naar Holland.

De tekst van de brief is in slordig Latijn gesteld, met wendingen die eveneens typisch zijn voor de man van wie ze de handtekening herkent. Luisão do Couto is een vriendelijke en wijze man, voor zover ze dat uit zijn brieven kan afleiden, eerlijk en correct in zaken, maar hij heeft nooit iets gezegd over de zwarte vrouw die zijn brief als introductie heeft aangeboden. Ze herinnert zich een passage van lang geleden, waarin hij het had over een dochter die een medische opleiding volgde. Als de vrouw voor haar die dochter is, dan is er veel kans dat ze Latijn kent.

‘Luisão do Couto est pater tuus?’

Het meisje richt haar ogen op moeder-overste.

‘Non est mihi pater’, klinkt het helder. *‘Ludovicus est mihi avunculus.’*

Het is dus waar, denkt moeder-overste. Het meisje spreekt Latijn, en wel op een manier zoals ze het zelf nooit heeft geleerd. Waar kan een vrouw die waarschijnlijk als slavin in huis is genomen – Portugal is op dat vlak heel verdraagzaam – waar kan zo iemand goed Latijn hebben geleerd? Bovendien, als ze de betekenis van het woord *avunculus* begrijpt, is Luisão zelfs een broer van haar moeder. Is die moeder dan ook zwart?

‘Et mater tua?’

Het meisje buigt het hoofd.

‘Mater mea mortua est, quando ego nata sum.’

Gestorven bij de geboorte van Morena? Dat verklaart al iets.

Veel kans dat de zwarte moeder uit een van de Portugese wingewesten is meegebracht en dat ze in Portugal zwanger is geraakt van een andere slaaf. Na de dood in het kraambed heeft Luisão de boreling dan in zijn huishouding opgenomen en haar een goede opvoeding gegeven. Klinkt plausibel. Maar het blijft de vraag hoe een zwarte slavin, moeder van Morena, ooit Luisão's zus kan zijn geweest?

'Avunculus tuus scripsit te medicam, eh...'

Ze loopt vast in het Latijn en de vrouw glimlacht.

'U mag best Diets spreken, mevrouw. Ik begrijp u wel.'

Alweer is zuster Hildebrandt zeer verrast. Het meisje spreekt Diets!

'U hebt een medische opleiding gehad?'

'Dat is juist'

'U bent dokter?'

'Ik ben een medisch medewerkster.'

Daar heeft zuster Hildebrandt nog niet eerder van gehoord, maar ze begrijpt wel wat het meisje wil zeggen. Een vrouwelijke dokter, zwart dan nog, zou alleen maar opzien baren.

Ze richt haar ogen weer op de brief.

Sinds enkele maanden, eerwaarde zuster, zijn mijn dagen geteld. Het reizen gaat me niet goed meer af, de wegen worden almaar onveiliger en de mislukte oogsten van de laatste jaren hebben mijn negotie zware schade toegebracht. Wat moet er na mijn dood met mijn fortuin gebeuren? Ik heb zelf geen nakomelingen en ik ben te oud om er nog te mogen verwachten. Het is ook uitgesloten dat mijn aangenomen dochter als zwarte vrouw ooit genoeg respect kan afdwingen om in de harde wereld van de merseniërs overeind te blijven. Dat is een jammerlijke zaak, want het

praktische verstand en het theoretisch inzicht van mijn lieve Morena overtreft dat van vele collega's.

Anderzijds kan ik niet sterven voordat ik gerust ben over het welzijn van mijn nichtje. Vandaar mijn vraag of u haar in bescherming wil nemen, eerwaarde zuster. Morena – dat weet ik – heeft een groot hart voor de verschoppelingen van deze wereld, voor de zieken en de stervenden, voor alle mensen die in de verdrukking komen. Om die reden is ze op haar plaats in uw klooster. De grauwezusters worden overal geroemd voor de manier waarop ze bijstand verlenen aan de noodlijdenden. Uw vestiging in het voor mij onbereikbare Hasselt is nog maar enkele jaren geleden gesticht en ik heb nu al lovende commentaren gehoord over het werk dat u en uw medezusters verrichten.

Ik ben ervan overtuigd dat Morena daarin een grote bijdrage kan leveren. Ze is zorgzaam, medelevend, en is niet bang om de handen vuil te maken. Wees niet verast, eerwaarde zuster, als ze hopeloze zieken benadert met originele methodes en nieuwe medicijnen. Ze kent de geschriften van vooraanstaande geneesheren en ze zal nooit iemand vreemde drankjes toedienen als ze niet zeker is van het resultaat. In dat opzicht is het ook beter dat ze haar werk kan doen zonder inmenging of toezicht van gevestigde artsen, want die zullen haar methodes liever afkeuren dan toegeven dat zij als zwarte vrouw het beter weet. Bovendien heeft ze de pijn van mijn verzwakte hart en mijn krakende karkas al zo dikwijls verlicht nadat de gewone artsen hun armen in de lucht hadden gestoken. Ik vertrouw haar met mijn ogen dicht.

Ik begrijp, eerwaarde zuster, dat de opname van mijn lieve Morena binnen de muren van het klooster niet geringe

kosten met zich brengt en dat u het als nieuwe vestiging financieel niet makkelijk zult hebben. Om die reden laat ik de helft van mijn bezittingen, zowel roerende als onroerende goederen, na aan de grauwezusterkloosters van Hasselt en Diest. In die zin heb ik het mijn notaris bevolen en in die zin is het op papier gezet. Een kopie van de akte vindt u in de bagage van Morena. Het volstaat om een beëdigd persoon met die akte naar het kantoor van de heer Van Ermen te sturen om de overdracht te regelen.

Morena heeft een grote koffer bij zich waarin ze haar persoonlijke bezittingen bewaart en waarin ook de voorwerpen zitten die niet vallen onder de bepalingen van de akte, onder meer waardevolle medische boekwerken die ze geregeld raadpleegt, en ook allerhande geschriften van religieuze en filosofische aard. Uiteraard is daar het Nieuwe Testament bij, maar bijvoorbeeld ook de joodse Thora en de Koran van de muzelmannen. Morena heeft een onafhankelijke geest en ze voedt die graag met boeken die andere overtuigingen belijden. Ik bid u dat ze die mag houden, want ze maken deel uit van haar geluk.

Tot slot, eerwaarde zuster, zitten er ook enkele geschriften bij die mezelf na aan het hart liggen, onder meer de dagboeken van mijn vader, die een zeer avontuurlijk leven heeft geleid, en reisverslagen van mijzelf. Ze zijn in het Latijn geschreven. Ik heb er geen bezwaar tegen dat u die leest, maar de beslissing over wat ermee moet gebeuren, leg ik in de handen van Morena.

Gegeven te Amsterdam op 13 april van het jaar des Heren 1628 door Luisão do Couto, die niet meer is als u dit leest.